

ՎԱՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՅԱՆ

(Առաջնորդական փոխանորդ Արարատյան թեմի)

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆԵՐԻ ԾԻՐԻՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ*

115. Սիմեոն Ա. Երևանցի (1763—1780).
—Աշակերտ ա. Էջմիածնի դպրոցի. հետագային ինքն էլ ուսուցիչ նույն դպրոցում: Հասցրել է բազմաթիվ աշակերտներ: Նշանավոր նվիրակ ա. Էջմիածնի. շրջել է Թուրքիայի, Պարսկաստանի, Հնդկաստանի հայկական թեմերը:

Դեռևս փարդապետ գրադվել է գրական աշխատանքով: Հիմնել է Ռուսաստանի թեմը: Ա. Էջմիածնում հիմնադրում է տպարան 1771 թվին:

Շահխաթունյանը Սիմեոն Երևանցու մանկան և թաղման կապակցությամբ գրում է. «Կացնալ արդիւնատր վաստակօք ի հայրապետութեանն ասո ժէ՛ և ամիսս իբր երկու՝ վախճանեցա ի 26 յուլիսի 1780 ի չորրորդ ժամու ատրն. որոյ և զմարմինն ամփոփեցին ի գաթի եկեղեցոյն սրբոմոյն Գալիանեայ ի հարաւակողմ»²⁶¹:

Ա. Գալանեի վանքի հարավային կողմում է գտնվում Սիմեոն Երևանցու գերեզմանը: Ծիրանաբարի վրա կա հետևյալ տապանագրությունը.

«Քրիստոս աստուած իմ Տէր բարի,
Լո՛ւր աղէտից քոյս ծառայի.
Դու կացուցեր Ձիս յայս կարգի,
Ի մշակել բզրո ազգի.
Իսկ ես անուամբ այս պաշտօնի,
Գտայ ծառայ ամենայնի.
Եւ որպէս թէ գպարտաւոր մի,
Փոխատուաց զիս մատնեցի,
Ոց ետու եւ ծառայեցի,
Վարձն իմ գտուց եւ զցաւ առի,
Այսու կենօք ողորմելի,
Ժամանակս իմ վճարեցի.
Այժմ ամօթով կամ առաջի,
Ձի ծառայել քեզ չկարացի.
Արդ դու հաշեա՛ց յիս քաղցրութեամբ,
Թո՛ղ զլանցանս ներողութեամբ,
Տերախացո՛ւ առ Քեզ կոչմամբ,
Եւ սփոփեա՛ քո սուրբ տեսկամբ.
Վասն խաչիդ՝ զոր պաշտեցի,
Եւ սուրբ անուանդ՝ զոր կրեցի,
Սիմէ՛ոն կարողիկոս Երևանցի,
Ի ՌՄԻԹ թո՛ւի, եւ յուլիսի 26-ի,
Ի Վարդավառ կիրակէի»:

* Ծարունակվում «Էջմիածին» ամսագրի 1971 թվականի №26 Ա-ից և Գ-Ը-ից:

²⁶¹ Շահխաթունյանց, հ. Ա, էջ 231:

116. Ղուկաս Ա. Կարենցի (1780—1799).—
Կարեն գավառի Քղի սվանից էր. եղել է
նվիրակ Ռումելիի և Խրիմի, ապա նվիրակ

և առաջնորդ Զմյուռնիո: Սիմեոն կաթողիկոսի աշակերտն էր: Նրա ծերության ժամանակ կանչվեց ի ա. Էջմիածին, ուր մնաց իբրև օգնական և գործակից՝ մինչև նրա մահը:

Ղուկաս կաթողիկոսը վախճանվել է 1799 թվին, 77 տարեկան հասակում և թաղվել է ա. Գալանեի վանքի հարավային մասում. այդ է վկայում ինչպես այսօր գոյություն ունեցող շիրիմաբարը, այնպես էլ Ծախաթունյան սրբազանը. «Ղուկաս Կարնեցի... կացեալ ի հայրապետութեան զամս ԺԹ, և ամիս Ե. վախճանեցաւ ի 28 դեկտեմբերի 1799 յութերորդ ժամու գիշերին. գորոյ զմարմին յառաջիկայ ատուր տօնի Որդոցն Որոտման հանգուցանեն ի գաւթի եկեղեցոյ սրբուհոյն Գայիանեայ կոսի ի հարաւալողման»²⁶⁵:

Ս. Գալանեի վանքում մենաստանի գավթի հարավային մասում, Միհաս Ա Ակնեցու շիրմի կողքին տեսնում ենք Ղուկաս Կարնեցու շիրմը, որն ունի հետևյալ տապանագրությունը.

«Յարկ դամբարանիս է Վեհին Մեծի, Տեառն Ղուկասու կաթողիկոսի. Բնիկ գաւառաւ էր սա Կարնեցի, Հանդարտակենցաղ եւ ջանիք բարի, Թէպետ դիպեցաւ դառն ամանակի, Պատեցեալ վշտօք ըստ փողոյն մեծի, Այլ յօրէ կոչմանն եղ իսկ ի մտի, Եթեղազարդել զգահն հրաշալի. Որ եւ ետ ծաղկել կարի սխրալի, Զմեջ տաճարին Միածնաիջի: Նա եւ նորոգել ետ շուրջանակի, Եինեալ եւ այլ շէն» որք են իսկ յայտնի: Ապա ընկալեալ զվախճան բարի. Դիմեաց առ Հրիստոս յոյսն ամենայնի. Յորմէ ընկալցի զվարձս բարի, Եւ յարքայութեան նորին հրճուեսցի. Ամփոփեցաւ յամի տեառն 1799 ի դեկտեմբեր 29, ի Տօնի

որդոցն որոտման:

117. Ընտրյալ կաթողիկոս Հովսեփ Արդուբյան: Ծնվել է Սանահինում 1743 թվին: Թիֆլիսում հիվանդանում է և այնտեղ վախճանվում 1801 թվին: Արդուբյանին ընդունում են լոկ անվամբ կաթողիկոս²⁶⁶:

Երիմը գտնվում է ա. Գալանեի վանքի արևմտյան գավթի հարավային կողմում (վեցերորդ գերեզմանը): Տապանագրությունը հետևյալն է.

«Արդուբեան քաջ արհին,
Տէր Յովսէփ պանծալին.

Կալարընտիր արժանին.
Մեծ գահիս Միածնին,
Այլ տապար ժաւառ մահուն,
Ի սա իսկ հար իսկոյն.
Որոյ կամք կալ յաթող,
Եմտա աստ ի բուն խոր:
1801, յ-9 մարտի»:

118. Դավիթ Ե Էմիգեթցի (1801—1807). — «Կացեալ ի նոյն սենեկի յաթող Էջմիածնի բազում ջերմեռանդութեամբ ամս Ժ, և ամիս Ե, վախճանեցաւ ի 31 հոկտեմբերի 1817 և եղաւ մարմինն ի տապանի ի գաւթի տաճարի սրբուհոյն Գայիանեայ ի հիւսիսալողման»²⁶⁷:

Նրա գերեզմանը պահպանվել է մինչև մեր օրերը: Նշված շարքում հիմնադրորդն է և ունի հետևյալ տապանագրությունը.

«Ռահ' դամբարան եւ յարկ բնակութեան,
Դաւիթ Հօրն այն դիոյ հանգստեան.
Կաթողիկոսի շնորհիւ օծութեան,
Եւ Հալարապետի գահիս սրբութեան,
Որոյ դադարեալ ի խոռվութենէ,
Զկնի հրաժարման ի վեհութենէ.
Միքով միշտ զգուեալ ի պտէն մերմէ,
Սրբազան տեառն մեծէն Եփրեմէ.
Հանգեաւ սա յամի տեառն փրկչական,
Հազար ութն հարիւր տասնեօթն

թուական:

Ի նոյեմբերի ատուր միական,
Մեծաշուք փառօք եղաւ յայս տապան»:

119. Դանիել Ա. Սուրմաուեցի (1807—1808).—1802 թվին Բագրևանդում օծվում է կաթողիկոս: Այդ օծումից հետո սկիզբ է առնում Դավիթ-Դանիելյան վեճը:

Ռուսաց 1808 թվին դեպի Կովկաս արշավանքի ժամանակ պարսիկ խանի հարկադրանքով գնում է Երևանի քերդը և «ուր հասեալ յօր մահուն» վախճանեցաւ 1808 յ9 հոկտեմբերի. և մարմինն նորա զկնի պատերազմին քերեալ յԵրևանայ յԷջմիածին՝ ամփոփեցաւ առ հիման սեանն մեծի զանգակատան սրբոյ տաճարիս ի հարաւ կոտէ»²⁶⁸: Գերեզմանաբարը ունի հետևյալ տապանագրությունը.

«Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Դանիել Ա Պալագեացի

Վախճանեալ յ9 հոկտեմբերի 1808»:

120. Եփրեմ Ա Ջորագեղցի (1809—հրժ. 1830, վխճ. 1835).—Ծնվել է 1750 թվին Երեւանի Ջորագեղում: Նվիրակ Հնդկաստանի և ապա Ռուսաստանի: 1830 թվին վերջնականապես հրաժարվում է գահից ծերու-

²⁶⁵ Ծախաթունյանց, «Ստորագրութիւն», հ. Ա, էջ 231—232:

²⁶⁶ «Ազգապատում», մասն Բ, էջ 3242:

²⁶⁷ Ծախաթունյանց, հ. Ա, էջ 233:

²⁶⁸ Ծախաթունյանց, հ. Ա, էջ 234:

թյան և այլ պատճառներով: Վախճանվել է 1835 թվի հուլիսի 16-ին և ապա 18 հուլիսին հանդիսավոր հողարկավորությամբ ամփոփում են մարմինը «ի միջին տեղում» գերեզմանոցի միաբանության²⁶⁹ ըստ լանճնաբարության իրոյ, յորոյ վերայ և կառուցափոքրիկ շինուածք վիճակերտ և արկաւ ի վերայ շիրմին մարմարոնեայ վէմ պատրաստեայ յառաջագոյն՝ որ ունի գրուած ինքեան՝ ըստ այսմ:

«Եփրեմ առաքինութեամբ սրբասնեայ Հայրապետ՝ ծնեայ լամի տեառ 1750. կաթողիկոսացաւ ի 1810, եւ ընկալեալ ի թաղաւոր կայսերէ ամենայն Ռուսաց զասպետութիւն սրբոյն Աճնայի Ա. Աղեքսանդրի Նեացոյ, եւ Անդրէի Առաքելոյ. վերափոխեցաւ յաստեացս երջանիկ մահուամբ յաճանց կեանսն յախտենից. եւ եղաւ յայսմ շիրմի ի 1835, ի 16 յուլիսի»²⁷⁰: Հիշատակս Եփրիմը և տապանագրութիւնը մնում է:

121. Հովհաննէս Ը Կարբեցի (1831—1842).—Կարբեցի կաթողիկոսը ծնվել է 1762 թվին: Նոր էր թեակոխել իր 80-րդ տարին, և տառապում էր քաթի հիվանդությամբ: Վախճանվում է 1842 թվին, մարտ ամսի 25-ին: Մարմինը ամփոփվում է Մայր տաճարի դռան առաջ, զանգակատան հյուսիսակողմը, ապիտակ հասարակ մարմարից տապանաքար է դրվում վրան հետևյալ տապանագրությամբ.

«Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց
Հովհաննէս Ը Կարբեցի
Վախճանեցաւ ի 1842 ամի մարտի 25»:

122. Ներսէս Ե Աշտարակեցի (1843—1857).—Ծնվել է 1770 թվին Աշտարակում: Ուսանել է ս. Էջմիածնում. նշանակվում է Վրաստանի առաջնորդ 1814 թվին: Հիմնել է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցը: 1828 թվի ռուս-պարսկական պատերազմի ժամանակ ծախվել է հայրենասիրական մեծ գործունեություն:

1857 թվի փետրվարի 13-ին, 86 տարեկան հասակում, վախճանվում է Թիֆլիսի առաջնորդարանում գրասեղանի առջև:

Մարմինը պահվում է առաջնորդարանում մինչև փետրվարի 17-ը և ապա մեծ հանդիսավորությամբ մարմինը փոխադրվում է ս. Էջմիածին՝ փետրվարի 26-ին: Հաջորդ օրը՝ փետրվարի 27-ին, չորեքշաբթի, մարմինը ամփոփում են Մայր տաճարի զանգակատան հարավային մասում, Դանիել կաթողիկոսի շիրմի մոտ²⁷¹, ղեկնագույն մար-

մարիոնից շիրիմաքարի տակ հետևյալ տապանագրությամբ.

«Պաշտպան հայրենեաց կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Ներսէս Ե Աշտարակեցի, ծնեայ ի 13 փետրվարի 1761 Վախճանեալ ի 13 փետրվարի 1857»:

123. Մատթէոս Ա Կոստանդնուպոլսեցի (1858—1865).—Ազգանունով Չոխաչյան. նախկին պատրիարք Կ. Պոլսի և առաջնորդ Զմիտունիայի: Համարվում էր իր ժամանակի գիտնական հոգևորականներից մեկը: Հեղինակած է բազմաթիվ կրոնաշունչ գրքեր:

Կաթողիկոսության ժամանակ կարգավորում է Արևելահայաստանի և ռուսական կայսրության մեջ եղած հայկական ծիսական դպրոցները, ինչպես նաև Մայր Աթոռի դպրոցն և ձեռագրաստունը: Կազմել է տալիս Մայր Աթոռի ձեռագիրների «Կարինյան ցուցակը» (1863 թ.):

Կարճատև հիվանդությունից հետո վախճանվեց 1865 թվի օգոստոսի 27-ին, վերափոխան ութերորդի կիրակի օրը:

Թաղվել է ս. Կապանի վանքում, հյուսիսային մասում, դամբանաշարում չորրորդը: Եփրիմը ունի հետևյալ տապանագրությունը.

«Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց
Մատթէոս Ա Կ. Պոլսեցի
Վախճանեցաւ եօրանասուն
եւ մի ամաց (21 օգոստոսի 1865 ամի)»:

124. Գեորգ Դ Կոստանդնուպոլսեցի (1866—1882).—Ծնվել է Կոստանդնուպոլսի Սամաթիա թաղում 1813 թվի հուլիսի 13-ին և 53 տարեկան հասակում, 1866-ին ընտրվեց կաթողիկոս: Եղել էր Պրուսայի առաջնորդ, ապա Կ. Պոլսի պատրիարք:

Հիմնեց «Արարատ» ամսագիրը: Բացեց Գեորգյան ճեմարանը ս. Էջմիածնում, 1874 թվին և իր եկեղեցաշեն ու կրթական գործունեության համար կոչվեց Մեծագործ:

Գեորգ Դ ղեկոս 67 տարեկան հասակում 1880 թվին լքեց իր հիվանդացալ և 1882-ի դեկտեմբերի 6-ին վախճանվեց 69 տարեկան հասակում: Այսօր էլ ս. Էջմիածնի Մայր տաճարի զանգակատան հյուսիսային կողմում կա մի գերեզման, տեղական մարմարից, հետևյալ տապանագրությամբ.

«Հանգիստ սրբասնեայ մարմնոյ Գեորգ Զորրորդ կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց Կ. Պոլսեցոյ, ծնեայ 15 յուլիսի 1813 ամի և Վախճանեալ ի 6 դեկտեմբերի 1882 ամի»:

125. Մակար Ա Թեղուտցի (1885—1891).—Մակար կաթողիկոսը ծնվել է 1813 թվի ապրիլի 6-ին: Որդին էր Մուշ նահանգի Պուլանըզ գավառի Թղուտ գյուղացի Հազարյանց տեղ Պետրոս քահանայի: Զբաղվել է շինարարությամբ՝ նորոգեց Մայր տաճա-

²⁶⁹ Նույն տեղում, էջ 236:

²⁷⁰ «Արարատ», 1876, էջ 206—211:

ընդ²⁷¹, հիմնադրեց Մայր Աթոռի նոր տալարանը: Մահանում է 1891 թվականի ապրիլի 16-ին 78 տարեկան հասակում:

Մակար կաթողիկոսի մարմինը Ավագ երեքշաբթի օրից մինչև սուրբ Հարության օրը պահվեց Վեհաբանում: Ապրիլի 22-ին, Ջատկի մեռելոցի երկուշաբթի օրը, մարմինը հողին է հանձնվում Մայր տաճարի զանգակատան հարավային պան մոտ:

Մակար կաթողիկոսի շիրիմը այսօր էլ գտնվում է հիշատակված տեղում, դեղնավուն շիրիմաքարի տակ, հետևյալ տապանագրությամբ.

«Մակար Ա կաթողիկոս Ամենայն Հայոց. ծնաւ 1818 ամի 13 ապրիլի, վախճանեցաւ 1891 ամի, 16 ապրիլի»:

126. Մկրտիչ Ա. Վանեցի (Խրիմյան) (1892—1907).—Ծնվել է Վանում 1820 թվին, ապրիլի 4/17. վարդապետ է ձեռնադրվել 1854 թվի փետրվարի 14-ին, եպիսկոպոս՝ 1868 թվին Գևորգ Դ կաթողիկոսից, 1862-ին՝ առաջնորդ Տարոնի և վանահայր Մշո ա. Կարապետ վանքին, Կ. Պոլսի պատրիարք՝ 1869 թվին:

Կաթողիկոս է ընտրվում 1892-ին և օծվում 1893 թվի սեպտ. 26-ին:

Վախճանվել է 1907 թվի հոկտեմբերի 29-ին (11 նոյեմբերի և տ.), երկուշաբթի առավոտյան ժամը 9-ին: Թաղումը կատարվում է 6/19 նոյեմբերի 1907 թ. երեքշաբթի օրը: Խրիմյանը թաղվել է Մայր տաճարի զանգակատան հարավային կողմը՝ Ներսես Ե Աշտարակեցու շիրիմին կից: 1910 թվին հայոց Հայրիկի գերեզմանի վրա հունիսի 6-ին դրվում է տապանաքար, որը պատրաստել էր տվել ա. Էջմիածնի սինոդի հանձնարարությամբ Թիֆլիսի առաջնորդ Գարեգին արքեպիսկոպոս Սաթուկյանը՝ Թիֆլիսում: Գերեզմանաքարը սպիտակ մաքուր մարմարիոնից է, մոտ երկու մետր երկարությամբ: Մարմար շիրիմաքարի չորս կողմերը շրջանակաձև քանդակված են նուրբ և սիրուն ծաղիկներ. գլխավերևում կա հայրապետական թագը, զույգ գավազաններ, հովվապետական և այլ զարդեր՝ բոլորն էլ բարձրաքանդակ և ուռուցիկ: Բարձրաքանդակ և շատ սիրուն տառերով փորագրվել է նաև տապանագիրը, որը գրել է Մատթեոս Բ Իգմիրլյան կաթողիկոսը: Ահա այդ տապանագրությունը.

«Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Մկրտիչ Ա. Վանեցի

Խրիմեան Հայրիկ

Նուագող վշտից հայրենեաց հայոց

²⁷¹ «Արարատ» ամսագիր, 1888, էջ 288:

Ծնեալ ի 4 ապրիլի 1820 ամի
Վախճանեալ ի 29 հոկտեմբերի 1907 ամի»:

127. Մատթեոս Բ Իգմիրլյան (1908—1910).—Ծնվել է 1845 թվի փետրվարի 22-ին, Կոստանդնուպոլսի Գում-գաբու թաղում:

1864 թվին ձեռնադրվում է ասրկավագ, 1865 թվի հունիսի 22-ին՝ վարդապետ, 1876 թվի մայիսի 17-ին՝ եպիսկոպոս:

1894 թվի դեկտեմբերին քվեով ընտրվում է Կոստանդնուպոլսի պատրիարք: 1908 թվի նոյեմբերին ընտրվում է կաթողիկոս: 1909 թվի սեպտեմբերի 13-ին, Խաչվերացի կիրակի օրը ընդունում է հայրապետական օծում:

1910 թվի դեկտեմբերի 11-ին վախճանվում է, և դեկտեմբերի 19-ին կատարվում է թաղումը: Նրա շիրիմը Մայր տաճարի զանգակատան հարավային մասում է գտնվում Գևորգ Դ կաթողիկոսի դամբարանին մոտ: Տապանաքարը ունի հետևյալ արձանագրությունը.

«Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց
Տ. Մատթեոս Բ Կոստանդնուպոլսեցի
1908—1910

Ծնեալ ի 22 փետրուարի 1845 ամի
Վախճանեալ ի 11 դեկտեմբերի 1910 ամի»:

128. Գեորգ Ե Սուրենյանց (1911—1930).—Ծնվել է Թիֆլիսում 1847 թվի օգոստոսի 28-ին: Եպիսկոպոս՝ 1882 թվի մայիսի 9-ին: Կաթողիկոս է ընտրվում 1911 թվի դեկտեմբերի 13-ին: Օծվում է 1912-ի հուլիսի 1-ին:

Վախճանվել է խորը ծերության մեջ. ա. Էջմիածնում, 1930 թվի մայիսի 8-ին: Թաղումը կատարվել է մայիսի 18-ին: Թաղվել է Մայր տաճարի զանգակատան հարավային մասում, Մակար կաթողիկոսի շիրիմին առընթեր, որտեղ և այսօր հանգչում է դեղնավուն մարմարյա շիրիմաքարի ներքո: Ծիրիմը ունի հետևյալ տապանագրությունը.

«Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Տ. Տ. Գեորգ Ե Տիֆլիսեցի

1911—1930

Ծնեալ ի 28 օգոստոսի 1847 ամի
Վախճանեալ ի 8 մայիսի 1930 ամի»:

129. Խորեն Ա. Մուրադբեգյան (1932—1938).—Ծնվել է Թիֆլիսում 1873 թվին: Վարդապետ՝ 1901 թվին: 1910 թվի սեպտեմբերի 19-ին եպիսկոպոս:

1932 թվի նոյեմբերի 10-ին ա. Էջմիածնում գումարված ազգային-եկեղեցական ժողովում ընտրվում է կաթողիկոս և օծվում կիրակի, 13 նոյեմբերի³¹⁰:

³¹⁰ Ա. Հատիսյան, «Էջմիածին», 1968, № 9, էջ 28—35, № 7, էջ 19—27:

Վախճանվում է ս. Էջմիածնում 1938 թվի ապրիլի լույս 6-ի գիշերը և թաղվում ս. Գալանեի վանքի արևմտյան դռան մոտ: Վեճալանեի Հայրապետը Խորեն կաթողիկոսի շիփատ Հայրապետը Խորեն կաթողիկոսի շիփի վրա դնել է տալիս սպիտակ մարմարից գերեզմանաքար հետևյալ տապանագրությամբ.

«Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

S. S. Խորեն Ա
1862—1938»

126. Գեորգ Զ Զորեքչյան (1845—1954).
—Ծնվել է 1868 թվի նոյեմբերի 2-ին Նոր Նախիջևանում (Դոնի Ռոստով): 1889 թվին ստանում է սարկավագի աստիճան:

Երկար տարիներ պաշտոնավարում է հայրենի քաղաքում (1894—1913). վարդապետ է ձեռնադրվում 1913 թվին ս. Հոսիսի մեի վանքում: 1917 թվին՝ եպիսկոպոս և

Վրաստանի առաջնորդ: 1936 թվին կաթողիկոսական տեղապահ. 1941 թվին ազգընտիր տեղակալ, ապա 1945 թվին կաթողիկոս Ամենայն Հայոց:

Վերաբացում է 1945 թ. ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանը. 1944 թվին հրատարակում է «Էջմիածին» ամսագիրը: Վախճանվում է 1954 թվի մայիսի 9-ին: Թաղումը կատարվում է 1954 թվի մայիսի 27-ին և անումը ամփոփվում է Մայր տաճարի զանգակատան հարավային մասում՝ Խրիսյան կաթողիկոսի դամբարանի մոտ: Ծիրինի վրա դրվում է սև գրանիտի դամբարանաքար հետևյալ տապանագրությամբ.

«Գեորգ Զ հայրենասեր կաթողիկոս
Ամենայն Հայոց

Ծնեալ 2-ն նոյեմբերի 1868 ամի
Վախճանեալ 9 մայիսի 1954 ամի»:

